

Tutsak İmparatorun Hazin Sonu Evrengzib'in Mektuplarında Babası Hürrem Sultan (Şah Cihan)

The Trajic End of the Captive Emporer Aurangzeb's Father Hürrem Sultan (Shah Jahan) in His Letters

H. Hilal ŞAHİN

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doç. Dr. H. Hilal ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
<https://ror.org/05mskc574>

Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara,
Türkiye

ORCID: [0000-0002-3192-4658](https://orcid.org/0000-0002-3192-4658)

e-mail: h.hilalshahin@hvb.edu.tr

Başvuru/Submitted: 20.07.2023

Kabul/Accepted: 28.11.2023

Atf: Şahin, H. Hilal, "Tutsak İmparatorun Hazin Sonu Evrengzib'in Mektuplarında Babası Hürrem Sultan (Şah Cihan)", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Aralık 2023): 575-589.

Citation: Şahin, H. Hilal, "The Trajic End of the Captive Emporer Aurangzeb's Father Hürrem Sultan (Shah Jahan) in His Letters", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (December 2023): 575-589.

Lisans/License:

Öz- Tarih boyunca toplumsal yapı içerisinde yöneten ve yönetilen sınıflar arasında taht kavgaları kaçınılmaz olmuştur. Türk egemenlik anlayışının da doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan taht mücadeleleri kimi zaman evlat baba arasında da vuku bulmuştur.

Kadim Türk devletlerinden biri olan ve Hindistan'da 332 yıl varlık gösteren Bâbürlülerde (1526-1858) de taht mücadelesi devletin parçalanmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bunun Bâbürlülerdeki en belirgin örneği XVII. yüzyıl ortalarında yaşanmıştır. Hindistan'a özellikle mimari açıdan çok değer katan Hükümdar Şah Cihan, 66 yaşında hastalanınca bir süre için devlet işlerinden uzak kalmış ve bu durum ülkede karışıklığa yol açmıştır. Söz konusu kargaşa, Şah Cihan'ın dört oğlu arasında taht mücadelesine yol açmış ve oğlu Evrengzib'in, diğer kardeşlerini ortadan kaldırıp babasını Agra Kalesi'ne hapsederek tahta çıkmasına neden olmuştur (1658). Agra Kalesi'nde 8 yıl boyunca esir tutulan Şah Cihan, Tac Mahal'in yapımını izleyerek vefat etmiştir.

Evrengzib, hükümdar olduktan sonra yazmaya başladığı, sade Farsçanın en güzel örneklerinden oluşan mektuplarında babasına sık sık atıfta bulunarak O'na olan hayranlığını da gözler önüne sermiştir. Evrengzib, Şah Cihan'ın hükümdarlığı döneminde Bâbürlü sarayında gününü nasıl geçirdiğini, nasıl bir kişi olduğunu dile getirmiş ayrıca sosyal-siyasi politikaları ve devlet idaresine kadar daha pek çok yönünü detaylı bir şekilde yazmıştır.

Çalışmamızda Evrengzib'in mektuplarından müteşekkil Ruka'ât-ı Âlemgîri, Âdâb-ı Âlemgîri ve Ahkâm-ı Âlemgîri adlı koleksiyonlarında Şah Cihan'a dair anlatılar birinci ağızdan verilmiştir.

Çalışmamızın dikkat çeken bir diğer yönü de oğlu tarafından esir edilen tutsak bir hükümdarın oğlunun mektuplarında övülmesi ve oğlunun babasına duyduğu hayranlığı dile getirmesidir. Bu husus bize, taht mücadelesinin istemeden de olsa zaman zaman aile sevgisi, aile bağı gibi kavramların önüne geçtiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler- *Âlemgîri Evrengzib, Şah Cihan, Evrengzib'in Mektupları, Bâbürlüler, Hindistan Türkleri, Esaret, Taht.*

Abstract - Throughout history, fights for the throne between the ruling and ruled classes have been inevitable in the social structure. The struggle for the throne, which emerged as a natural consequence of the Turkish understanding of sovereignty, sometimes took place between the son and the father.

The struggle for the throne was one of the most important factors in the disintegration of the state among the Baburids (Mughals,) who were one of the ancient Turkish states and existed in India for 332 years (1526-1858). The most prominent example of this among the Baburids (Mughals) occurred in the mid-17th century. Emperor Shah Jahan, who added a lot of value to India, especially in terms of architecture, fell ill at the age of 66, and stayed away from state affairs for a while, and this situation led to confusion in the country. The turmoil in question led to a struggle for the throne among the four sons of Shah Jahan and caused his son Aurangzeb to ascend to the throne by eliminating his other brothers and imprisoning his father in the Agra Fortress (1658). Shah Jahan, who was held captive in Agra Fort for 8 years, died watching the construction of the Taj Mahal.

Aurangzeb also revealed his admiration for his father by making frequent references to his letters, which he started to write after he became the ruler, consisting of the most beautiful examples of simple Persian. Aurangzeb expressed how he spent his days in the Baburid (Mughal) palace during the reign of Shah Jahan, what kind of a person he was,

and also wrote down many aspects of his social-political policies and state administration in detail.

In our study, in the collections of Ruka'ât-ı Âlemgîri, Âdâb-ı Âlemgîri and Ahkâm-ı Âlemgîri, which are composed of the letters of Aurangzeb, the narratives about Shah Jahan are given firsthand and it is aimed to be a reference work for Indian Turkish history studies.

Another striking aspect of our study is that a captive ruler who was captured by his son is praised in his son's letters and admired by his son. This point shows us that the struggle for the throne sometimes takes precedence over concepts such as family love and family bond, albeit unintentionally.

Keywords– Alamgir Aurangzeb, Shah Jahan, Letters, Baburids, Mughals, Indian Turks.

Yayın Tarihi	26 Aralık 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 December 2023
Reviewers	Single Anonymized - A Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

We know from the historical sources that have been unearthed and survived to the present day that the Muslim Turkish rulers in India carried the traditional historiography and cultural heritage of Arab, Turkish and Persian to the entire Indian subcontinent. Historiography in India began to emerge after the arrival of the Turks in India, with historical events being written mostly in Persian. It is possible to say

that historiography developed in this geography as a result of the writing of many historical works by Muslims over time. Although works in historiography were written in two languages, Persian and Arabic, the density of historical sources written in Persian led to the development and spread of Persian in those lands. While Turks spoke Turkish in the palace and among themselves, they chose Persian as the official language of the state.

Both the personal interest of Turkish rulers in Persian and many branches of art and the journey of artists to India due to their lack of support and appreciation in Iran led to an increase in Persian works in this region and brought the contribution of the Persian language to the forefront of history. Again, with this interaction, the science of history was seen by Muslim elites as the third most important source of knowledge after religious sciences. These works in Persian were not limited to the writings of court historians; Baburid rulers also wrote their memoirs and letters in Persian. The time of Alamgir Aurangzeb (1658-707), the last period of the Baburids' (Mughals') peak years, is also noteworthy in terms of Baburid (Mughal) historiography. Although Aurangzeb had a negative attitude towards historiography, important works were written during his reign and great historians were trained during this period. An example of the works of the Baburid (Mughal) period written in Persian is the collection of letters of the Baburid (Mughal) rulers Alamgir Aurangzeb, Ruḳa'āt-e Ālemgīri, Ādāb-e Ālemgīri, and Ahkām-e Ālemgīri. Analyzing these historical records also provides us with information about the social or cultural background of the Baburids, allowing us to uncover the individual historical approach used by Babur historians or common trends in the historical record of the Baburid Empire.

This study shows us lots of feelings in Aurangzeb's letters (who ascended the Baburid throne in 1658 and survived to the present day, which are the best examples of simple Persian). His discourses on his father Shah Jahan, his attitude towards his father and in the Baburid palace how he spent 24 hours a day during his reign. At the other hand his character, policies and state administration, and many other aspects of his reign are detailed.

Another striking aspect of our study is that a captive ruler who was captured by his son is praised in his son's letters and admired by his son. This point shows us that the struggle for the throne sometimes takes precedence over concepts such as family love and family bond, albeit unintentionally.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin ardından en uzun ömürlü ikinci Türk devleti olarak tarihteki yerini alan Bâbürlülüler¹ (1526-1858), yaklaşık üç buçuk asır ayakta kalmıştır. Hindistan'da XVI. yüzyılın başlarından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar hüküm süren Bâbürlülüler, bu coğrafyada varlık göstermiş Türk hanedanlarının da sonuncusunu teşkil etmektedir. Nitekim Türkler, menşei hâlâ tartışmalı olsa da Sakalarla (İskitler) (M.Ö. 50-125) başlayarak Bâbürlülülerin tarihe karıştığı 1858'e kadar Hindistan tarihine yön vermiştir. Bâbür Devleti'nin kurucusu ve aynı zamanda Emir Timur'un beşinci göbekten torunu olan Zahirüddin Muhammed Bâbür (1526-1530), Hindistan'a yönelmeden önce bugünkü Özbekistan sınırları içinde yer alan Fergana (Endican)'da küçük bir ülkenin padişahı idi. Bâbür, henüz 12 yaşında tahta oturduktan sonra ülkesi diğer Timurlu mirzalar ve Şeybanîler (1500-1599) tarafından tacize maruz kalınca yönünü önce Kabil merkezli Afganistan'a, daha sonra da 1398'de Delhi'ye kadar olan bölgeyi zapt eden atası Timur'un mirasçısı olarak Hindistan'a çevirdi. Buraya toplam beş sefer düzenleyen Bâbür, Nisan 1526'da Delhi Sultanlığı'nın son temsilcileri olan Lûdîleri, "Gazi" unvanı da aldığı Panipat Savaşı'nda mağlup ederek Hindistan'da yeni bir Türk devletini kurmaya muktedir oldu.² Ancak devleti kurduktan sonra 4 yıl gibi kısa bir saltanat sürebilen Bâbür Şah, hayatını kaybetmiş ve oğullarına geride üç asırdan fazla hüküm sürecek bir devlet bırakmıştır.

Bâbür Şah'ın ölümü üzerine yerine oğlu Hümâyûn Şah (1530-1540, 1555-1556) geçti. Babasına nazaran daha zayıf bir karaktere sahip olan Hümâyûn Şah, Afgan kabilelerinden Sûrîlerin reisi Şîr Şah Sûr'a karşı verdiği mücadeleyi kaybedince 1540'ta devletin 15 yıllık bir fetret dönemine girmesine neden oldu. Çareyi İran'daki dönemin bir diğer Türk devleti Safevîler'e sığınmakta bulan Hümâyûn Şah, Safevî Şahı I. Tahmasb'dan aldığı destekle 1555'te yeniden Hindistan'a girdi ve Delhi'yi Sûrîlerden geri alarak Bâbürlü hanedanlığının ikinci defa kuruluşunu sağlamış oldu.³ Fakat talihinin kurbanı olan Hümâyûn Şah, devletini kurtardıktan 1 yıl sonra Dinpenah Kalesi'nde bulunduğu sırada kütüphanesinin merdivenlerinden düşerek hayatını kaybetti. O sırada Delhi'de bulunan Osmanlı Amiralî Seydi Ali Reis'in tavsiyesi üzerine ülkede karışıklık çıkmaması amacıyla Hümâyûn Şah'ın ölümü bir müddet gizli tutuldu ve daha sonra tahta oğlu Ekber Şah (1556-1605) oturdu.⁴

Ekber Şah'ın takip ettiği genişleme siyasetiyle birlikte yükseliş devrine giren Bâbürlülüler hem sınırlarını genişletmeye hem de daha teşkilatlı bir devlet biçimi almaya başladı. Zira onun oluşturduğu sistem sayesinde merkeze uzak bölgeler kontrol altında tutulabilirken, diğer taraftan devam eden askerî hareketlerden elde edilen ganimetler ve hazineye akan düzenli vergilerle beraber ülkedeki içtimai yaşam standartları her alanda daha da yükseldi.⁵ Ancak Bâbürlülüler'in bu politikası XVIII. yüzyılın başına kadar devam etse de bazı dönemlerde yaşanan şehzade isyanları devleti zor durumda bırakmıştır. Bu isyanlara

¹ Bâbür Şah ile başlayan Türk İmparatorluğu dönemi İngilizlere kadar yaklaşık 350 yıl (1526-1856) sürmüştür. Daha sonra yönetimi devralan İngilizler'in Bâbür Türk Devleti'ne "Mugal-Mughal-Mogul" isimlerini verdikleri kaydedilmektedir. Bâbürlülüler Devleti, Batı literatüründe de bir Türk devleti olarak değil "Mughal Empire-Mogul Empire" yani "Moğol İmparatorluğu" olarak adlandırılmaktadır. "Mughal" Farsçadaki "Moğol" kelimesiyle eş anlamlıdır. Ancak Farsçada bu kelime Moğolistan ve Moğollar için kullanılmaktadır. H. Hilal Şahin, 2020, Babürnameye Göre Babürülülerin Kimliği (Intellectual Heritage of Zahiriddin Muhammad Babur and the Present, International Scientific and Practical Conference, Rusya, Mart 2020) 614.

² Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, çev. Osman Karatay, (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2019), 342-348; Zahirüddin Muhammed Bâbür, *Bâbürnâme*, çev. R. Rahmeti Arat, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970) 1; Jean Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi: Bâbür*, çev. Lale Arslan Özcan, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2008) 328-331; V. V. Barthold, *Moğol İstilası Devrine Kadar Türkistan*, çev. Seniha Sami Morali, haz. Gülnar Kara, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020) 84-445; Vedat Meral, "Bâbür İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve 'Gazi' Padişahlar", *Mavi Atlas*, C.XI, S. I, (2023): 56.

³ Cevher Âftâbecî, *Tezkiretü'l-vâkı'ât: Private Memoirs of the Moghul Emperor Humâyûn*, çev. Charles Stewart, (London: Cambridge University Press, 1832) 13-26; Gülbeden, *Hümâyunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, haz. Eymen Manyas (Ankara: TTK Yayınları, 1987) 91-110; Ishwari Prasad, *The Life and Times of Humâyûn*, (Kalküta: Orient Longmans, 1955) 59-136.

⁴ Seydi Ali Reis, *Mir'ât-ı Memâlik*, (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999) 55-56; Ebul Fazl Allâmî, *The Akbarnama*, çev. Henry Beveridge, (Kalküta: The Asiatic Society, 1907) 654-657; Sukumar Ray, *Humâyûn in Persia*, (Kalküta: Royal Asiatic Society of Bengal, 1948) 43-61; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005) 862-863.

⁵ Ebul Fazl Allâmî, *The Âin-i Akbarî*, çev. Henry Sullivan Jarret -Henry Blochmann, (Delhi: Low Price Publication, 2011) 260; Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan Özcan, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2013) 389; H. Hilal Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Dini İlahî'si*, (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020) 129; H. Hilal Şahin, "Ekber Şah'ın Sosyo-Kültürel ve Dinî Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi", *Tarih Okulu Dergisi*, C.VIII, S. XXII, (2015) 114; Allâmî, *The Akbarnama*, 155-413.

bir örnek de Şah Cihan'ın (1628-1658) oğulları arasında başlayan ve şehzade Evrengzib'in galip gelerek kendisini Agra Kalesi'ne hapsedmesiyle son bulan mücadeledir.

1.Şah Cihan'ın Saltanatı ve Evrengzib'in Tahtı Ele Geçirışı

Asıl adı Hürrem olan Şah Cihan 15 Ocak 1592'de Lahor'da doğdu, babası Cihangir Şah ve annesi Racput asıllı Manmatı'dır. Şehzade Hürrem, çocukluğundan itibaren çeşitli alanlarda devrin önde gelen âlimlerinden eğitimler alarak yetişti. 1616'da Ahmednagar Kalesi'ni ele geçirince Cihangir Şah tarafından "Şah Cihan (Dünyanın Hâkimi/Cihanın Şahı)" unvanıyla ödüllendirildi. 1622'de tahtın diğer adayı kardeşi Hüsrev'i ortadan kaldırıp babasına isyan etti, fakat daha sonra Cihangir tarafından affedildi. Cihangir Şah 1627'de ölünce Timur'un torunu olmanın verdiği gururla unvanlarına "Sâhibkırân-ı Şâni"yi de ekledi ve Bâbürlü hanedanının yeni sultanı oldu. Şah Cihan, dedesi Ekber Şah ve babası Cihangir Şah gibi sadece bıyık bırakmayarak gençliğinden itibaren atası Timur'a nispetle sakal bırakmaya da başladı.⁶

Şah Cihan (Ek-1) saltanatının ilk yıllarında Bâbürlüler için bir tehdit unsuru olan Dekken'deki küçük krallıklar üzerine seferler düzenledi. 1633'te Nizamşâhileri (1490-1636), 1636'da ise Âdilşâhileri (1490-1686) vergiye bağlayarak Dekken'de Bâbürlü üstünlüğünü kabul ettirdi. 1638'de Safeviler'in elindeki Kandahar'ın Valisi Ali Merdan Han'ın merkezle arasının açık olması, şehri Bâbürlüler'e teslim etmesine neden oldu. Ancak Safevi Hükümdarı II. Şah Abbas 1649'da Bâbürlülerden Kandahar'ı geri aldı. Bu sırada Portekizlilerin Bengal'deki Hugli bölgesine yerleşerek yasadışı işlere kalkışması, Şah Cihan'ın Ganj Nehri üzerinden bir filo ile burayı muhasarasına yol açtı. Portekizlilerden yaptıkları eylemlere karşılık tazminat alan Şah Cihan daha sonra onları bu bölgenin dışına çıkarttı.⁷ Öte yandan Özbek Hanlığı'nın kendi içindeki karışıklıktan yararlanmak isteyen Şah Cihan, Maverâünnehir'i almak amacıyla şehzade Murad Bahş'ın komuta ettiği bir orduyu 1646'da kuzeye gönderdi ve Belh ile Bedahşan vilayetleri ele geçirildi. Fakat Bâbürlü kuvvetleri burada tutunamayınca ertesi yıl Murad Bahş geri çağrıldı ve yerine Evrengzib gönderildikten sonra ordu Kâbil'e çekildi. Buna rağmen imparatorluk sınırlarını genişletmede ısrarcı olan Şah Cihan, Racput krallıklarına da boyun eğdirerek hakimiyet sahasını Hayber Geçidi'ne kadar genişletti ve ülke sınırlarını 3 milyon kilometrekareye ulaştırdı.⁸

Şah Cihan, kendisinden sonra halefi olarak gördüğü oğullarından en büyüğü şehzade Dârâ Şükûh'a 1642'de "Bülend İkbâl (İkbali Yüksek)", 1655'te ise "Şah Bülend İkbâl" unvanlarını verdi ve onu yanına oturttu.⁹ Dolayısıyla tahta en yakın aday Dârâ Şükûh idi. Fakat, o kabiliyetsizliğinin kurbanı oldu ve Şah Cihan 6 Eylül 1657'de ciddi bir hastalığa yakalanınca Şüca, Evrengzib, Murâd ve Dârâ Şükûh arasında kanlı bitecek veraset savaşları başladı.¹⁰ O sırada Bengal Valisi olan Şüca ile kardeşlerden en küçüğü Murad buldukları bölgelerde hükümdarlıklarını ilan ettiler. Şüca başkente ulaşmak için yola koyulduysa da Bahadurpur'da mağlup oldu ve 14 Şubat 1658'de Müngir'e kaçtı. Uceyn'de güçlerini birleştiren Murâd ve Evrengzib ise Dara Şükûh'un komutanı Cesvent Singh'i Dermet'te mağlup ettiler (15 Nisan 1658). Daha sonra Evrengzib Dara Şükûh'un kuvvetlerini Agra yakınlarındaki Samugarh'ta bozguna uğrattı (29 Mayıs 1658) ve babası Şah Cihan'ı tutuklayarak Agra Kalesi'nde gözaltına aldı. Bu

⁶ Michael H. Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır, (İstanbul: Kronik Yayıncılık, 2020) 250; Dietmar Rothermund, *Hindistan Tarihi: Orta Çağ'dan Günümüze*, çev. Nurettin Demir, (İstanbul: Runik Kitap, 2021) 40; Azmi Özcan, "Şah Cihan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2010, 251-252; Meral, "Bâbürlü İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve 'Gazi' Padişahlar", 58.

⁷ Abdülhamid Lahori, *Padişahname*, ed. M. Kabiruddin Ahmad and M. Abdur Rahim, (Kalküta: College Press, 1867) 56-59; Hafı Han, *Müntehab'ül Lübab*, ed. John Dowson, (Kalküta: Susil Gupta (India) Ltd., 1877) 1-3; K. Levin ve G. Bongard Antonava ve G. Kotovsky, *A History of India*, (Moskova: Progress Publishers, 1979) 250-254.

⁸ Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1987), s. 219-221; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2021) 322; Burton Stein, *Hindistan Tarihi*, çev. Müfit Günay, (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2015) 184; John F. Richards, *Bâbürlü Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, çev. Yasin Tekin, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021) 180.

⁹ Lahori, *Padişahname*, 49; Meral, "Bâbürlü İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları", 58; Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, 250-271.

¹⁰ Lane Poole, E. Stanley, *Ruler of India Aurangzib*, (England: Oxford Clarendon Press, 1893) 17; Audrey Truschke, *Aurangzeb: The Life And Legacy of India's Most Controversial King*, (California: Stanford University Press, 2017) 25; Joseph Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2018) 282; Lahori, *Padişahname*, 136; Han, *Müntehab'ül Lübab*, 3-4; Roux, *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, 396.

arada diğer kardeşi Murad'ı da Gevâliyâr¹¹ (Gwalior) Hapishanesi'ne gönderdi. Murad 1661'de burada idam edildi. 31 Temmuz 1658'de Delhi'de tahtı ele geçiren Evrengzib, 23 Mart 1659'da Ecmir yakınlarında yeniden karşılaştığı Dara Şükûh'u üç gün süren savaşta yenilgiye uğrattı. Savaş meydanından kaçarken yakalanan Dara Şükûh Delhi'ye götürülüp öldürüldü. Şüca ise sığındığı Arakan'da öldürüldü. Bu şekilde kardeşlerini ortadan kaldıran Evrengzib, imparatorluğun tek hâkimi olarak 5 Haziran 1659'da tahta çıkışını ikinci kez kutladı ve tertip edilen görkemli bir merasimle Taht-ı Tâvüs'a¹² oturdu. İmparatorluk unvanı olarak da kendisine "Âlemgîr" (Kâinatı Elinde Tutan) unvanını seçti. Şah Cihan'ın oğulları arasında taht savaşlarına şahit olması Bâbürlü monarşisinde öteden beri süregelen bir gelenektir.¹³ Bâbürlü İmparatorluğu'nda diğer Türk devletlerindeki gibi tahta aday şehzadelerden en büyüğünün padişah olması yönünde kesin bir kural olmaması, Bâbürlü tarihinde kardeşler arasındaki bu taht mücadelelerinin kuruluşta yıkılışa kadar sürmesine yol açmıştır.

Şah Cihan daha ziyade efsanevi aşkı ile tanınır. Eşi Ercüment Banu (Mümtaz Mahal) aslında Şah Cihan'ın üçüncü ama en sevdiği eşidir. Mümtaz Mahal on dördüncü kızları Gauhara Begüm'ü doğururken 1631 yılında ölmüştür. Bunun üzerine Şah Cihan, Agra kentinde Tac Mahal (Ek-2) adlı efsanevi anıt mezarı yaptırmıştır.

Ancak hanedan içindeki iktidar mücadelesi, onun hayattayken tahttan indirilmesine neden olmuştur. Tac Mahal'in tamamlanmasından çok kısa bir zaman sonra, akli dengesini kaybettiği gerekçesi ile oğlu Evrengzib tarafından tahttan indirilerek Agra Kalesi'nde (Ek-3) oda hapsine mahkûm edilmiştir. Rivayete göre kalan günlerini burada, küçük bir camdan Tac Mahal'i izleyerek geçirmiştir.

Ölümünün ardından oğlu Evrengzib tarafından Tac Mahal'e, annesi Mümtaz Mahal'in yanına defnedilmiştir.

Şah Cihan vefat etmeden önce Evrengzib'in kendisine yönelik söylediği şu sözler ise oldukça dikkat çekici:

"En büyük fatihlerin her zaman en büyük krallar olmadığını hatırlamanızı dilerim. Dünya ulusları çoğu zaman sadece medeni olmayan barbarlar tarafından boyun eğdirildi ve en büyük imparatorluklar birkaç kısa yıl içinde paramparça oldu. O, tebaasını hakkaniyetle yönetmeyi hayatının başlıca işi yapan gerçekten büyük hükümdardır."¹⁴

Bu cümleden hareketle Evrengzib'in, oğulları ve devlet adamlarına yazdığı mektuplarında da babası Şah Cihan'a sürekli atıflarda bulunduğu, bilhassa devlet yönetimi hususunda çocuklarına nasihatler verirken Şah Cihan'ı örnek gösterdiği bilinmektedir. Yine mektuplarında babasının karakteristik özelliklerinden sarayda bir gününü nasıl değerlendirdiğine kadar birçok konuyu kaleme alan Evrengzib, o döneme dair olayları bizzat anlatarak birincil kaynakların oluşmasına vesile olmuştur.

¹¹ Gevâliyâr, Medya Pradeş eyaletinde kendi adını taşıyan ilin merkezi olup tarihî Hindistan'ın en önemli yollarından birinin üzerinde ve yaklaşık 90 m. yüksekliğindeki sarp bir kayalığın tepesinde bulunan bir kalenin etrafında teşekkül etmiştir. Gevâliyâr Kalesi de Hindistan'ın en eski ve en zor ele geçirilen kalelerinden biri olmasıyla ünlüdür; çeşitli efsane ve destanlarda adına rastlanır. Hindistan'da eski bir ricalık ve emirlik merkezi olan Gevâliyâr Kalesi, Bâbürlüler döneminde hapishane olarak kullanılmıştır.

¹² Şah Cihan tahta çıktıktan sonra saltanatının ve imparatorluğun ihtişamını yansıtmaya amacıyla altın Taht-ı Tâvüs'un yapılmasını emretti. Üzerinde tavus kuşu süslemeleri yer alan 4,6 metre yüksekliğinde bir kubbe altında, yerden yükseltilmiş 6,3 metre karelik bir platform üzerinde kurulu bu tahtın üzerindeki her şey mücevher ve değerli taşlarla kaplatıldı. On milyon rupiye mal olan, yapımı yedi yıl sürüp 1635'te tamamlanan bu taht, Şah Cihan'ın ilk oturduğundan itibaren bir yüzyıl boyunca bunu gören ya da duyan herkesi Bâbürlü ihtişamı karşısında hayrete düşürdü. Bkz. Fisher, Bâbürlüler: *Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, 48-49; Bayur, *Hindistan Tarihi*, 240. Şah Cihan döneminin Bâbürlü saray tarihçisi Abdülhamîd Lahori de *Padişahname* adlı eserinde imparatorluğun görkemini yansıtan bu tahtın yapılış amacını başkalarının gözünden şu sözlerle özetlemiştir, "İmparator tahta çıkınca, feraset sahibi insanların görüşüne göre, böyle nadide mücevherleri elde etmenin ve böylesine harika pırlantaları saklamanın yalnızca tek bir hizmet sunabileceği aklına geldi: imparatorluk tahtını süslemek." Lahori, *Padişahname*, 49.

¹³ Munis D. Faruqi, *Princes of The Mughal Empire, 1504-1719*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2012) 7; William Wilson Hunter, *A Brief History of the Indian Peoples*, (Oxford: Oxford Clarendon Press, 1893) 144; Khaliq Ahmad Nizami, "Evrengzib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XI, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995, 537-539; Meral, "Bâbürlü İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları", 58; Lane Poole, *Ruler of India Aurangzib*, 17; Rothermund, *Hindistan Tarihi: Orta Çağ'dan Günümüze*, 40.

¹⁴ Truschke, *Aurangzeb: The Life And Legacy of India's Most Controversial King*, 39.

2. Şah Cihan'ın Bâbürlü Sarayında Bir Günü

Türk hanedanlarının tarihine dair araştırmalarda hanedan üyelerinin ikamet ettiği saraylar ve padişahların bu saraylarda günün 24 saatini nasıl geçirdikleri, araştırmacılar üzerinde merak uyandıran konular arasındadır. Bu hususlar genellikle kroniklerden elde edilen bilgilerle aydınlatılabilmektedir. Dolayısıyla Bâbürlü Hükümdarı Âlemgir Evrengzib'in mektuplarında selefi ve babası Şah Cihan hakkında detaylı anlatılarda bulunmuş olması da bu açıdan önem arz etmektedir.

Koyu bir Sünni olarak bilinen Evrengzib, saltanat yıllarında oğlu Muhammed Azam Şah'a gönderdiği bir mektupta onun avcılığa olan merakından dolayı devlet işlerini aksatmasını eleştirerek babası Şah Cihan'ın devlet için nasıl çalıştığı ve bir gününü nasıl geçirdiğini şu öğütlerle dile getirmiştir:

“Mübarek oğul, en yüce hükümdar¹⁵ şöyle derdi, “Avcılık aylakların işidir. Dünya işlerine dalmak, din işlerine aldırılmamak çok ayıptır. Çünkü bu dünya, ahiret âlemine göre bir tarladır (yani ne ekersen onu biçersin). Hükümdarın (Şah Cihan) sabahın saat dördünde neşeyle kalktığı söylenir; (sonra) Absar-ı Taufeek'te¹⁶ abdest alıp dualar etti. Şafaktan önce, Müezzinin nidasının ardından, âlimler eşliğinde sabah namazını kıldı. Sonra Caruka-i-Darşan'a¹⁷ gitti ve uğurlu yüzünün mübarek görüntüsü ile Darşani'lere¹⁸ göründü. Saat on sularında Divan-ı Âm'a gitti. Bu mecliste bütün subaylar İmparatora boyun eğip selam verdiler. Bakanlar ve saymanlar, imparatorluk memurları için yapılan düzenlemeleri, iyi hizmetleri hakkındaki gerçekleri ve müfettişlerin, polis memurlarının, amirlerin ve bölge memurlarının sadakatini hükümdara iletiler; o da herkesin arzularını yerine getirdi ve böylece diğerlerini de bu sadakate teşvik etmiş oldu. Hükümdar atlar ve fillerinin olağan teftişinden sonra, saat 11'de Divan-ı Has'a teşrif etti (yani gitti). Bu yerde sekreterler ona yeni atanan memurlar hakkındaki beyanları bildirdiler ve ondan (onlarla ilgili) son emirlerini aldılar. (Ayrıca) her ilde meydana gelen önemli gerçekleri ve olayları ona anlattılar ve her olayla ilgili olarak verdiği emirleri kabul ettiler. Bu işlemler öğlene kadar devam etti. Bundan sonra dikkatini helal yollardan özenle hazırlanmış özel yemeğini yemeye yöneltti. Bedeni kuvvetlendirmek, namaz için güç toplamak ve (tebaasının hakkını) vermek için akşam yemeğini bedendeki hayatın idamesi (ihtiyacı) oranında yemiştir. Sonra kendisi tarafından rızıklandırılanların ve günlük olarak kendisine yiyecek verilenlerin, çoğu ilim ve hikmet sahibi, ilim peşinde koşan kimselerin, yoksul kimselerin, yetimlerin, hasta kimselerin yeme ve içmelerini sordu; Onların çoğunu simasından tanırdı. (Sonra) aydınlanmış bir kafayla bir süre uyuduğu (yaklaşık saat 11.00'dan 13.00'a kadar) özel uyku odasına çekildi. Saat 2'de bu odadan çıktı, abdest aldı ve kendini Kur'an okumaya verdi. Dudaklarında mukaddes mırıltılar, elinde tespih ile öğle namazını kıldıktan sonra Asad Burc'a¹⁹ geldi ve oradaki yerine oturdu. Bakanlar, orada onun huzuruna çıktılar, mali ve siyasi meseleleri onun önünde konuşmak ve çözüm üretmekle meşgul oldular ve onun önüne imzalanacak dilekçeleri sundular. Saat 4'te Divan-ı Âm'a döndü. Bu sırada, kayıt memuru ve özel sekreteri, ağustos ayından önce, (devlet hizmetine) yeni atanmış olanların ve mülk isteyenlerin listesini sundu. Hükümdar, her birinin kişisel ve atalardan kalma niteliklerini, yeteneklerini ve meziyetlerini dikkatle araştırdı ve daha sonra görev atamaları ve Çağır²⁰ olarak para miktarlarının sabitlenmesi için emirler yayınladı. Güneş battıktan sonra Divan-ı Âm'dan ayrıldı, akşam namazını kıldı ve (sonra) özel odasına girdi. Tatlı dilli tarihçiler, güzel hikâyeciler, tatlı sesli müzisyenler ve çok sayıda gezgin vardı.

¹⁵ Evrengzib'in babası Şah Cihan. Evrengzib, babası için mektuplarında “Alâ Hazret” (İmparator Hazretleri) yazmıştır ve bütün memurlarına merhum babası için bu unvanı kullanmalarını emretmiştir.

¹⁶ “Lütuf Şelalesi” Şah Cihan'ın sarayında abdest almak için kullanılan bir çeşmenin adı.

¹⁷ İnsanların sabahları imparatorlarının yüzünü görmek için toplandıkları bir balkon veya geniş bir açık pencere. Hala Delhi'de görülüyor. Bâbü imparatorları, tebaalarını hayatta olduklarına ikna etmek için günde bir veya iki kez balkonda otururlardı. Birçok sadık Hindu, imparatorun yüzünü gördükten sonra sabahları yiyeceklerini alırdı. Daha sonraki zamanlarda Evrengzib, Cemne Nehri'ne bakan “Caruka”da oturmayı bıraktı ve dini fikirlerinden dolayı halkın toplanmasını yasakladı (1668). “Caruka” balkon veya teras için kullanılan Hintçe bir kelimedir. Bir kişiyi veya bir şeyi görmek anlamındaki “Darşan”, Sanskritçe “dras” kelimesinden türetilmiştir; dolayısıyla aslen “görmek” anlamına gelir. O zaman “harika bir insanla tanışıp yüzünü görmek” anlamına gelir. Aynı zamanda Hindular arasında, onu idolü görmek ve ona tapınmak için bir tapınağa girmeyi ifade etmede de kullanılan dini bir terimdir.

¹⁸ Hükümdarın yüzünü görmek için toplananlar.

¹⁹ “Aslan Kulesi”; sarayda bir kule.

²⁰ Farsça bir kelimedir. ca=yer, gir=tutan (yani, yer tutan manasında). Hindistan'da hüküm süren Türk devletlerinde geliri maaş yerine veya belli bir hizmet karşılığında memur ve kumandanlara tahsis edilen topraklara verilen ad. Büyük Selçuklulardaki “İkta” ile Osmanlılardaki “Tımar” sistemine esasta çok benzemektedir. Bkz. Azmi Özcan, “Câgîr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.VII, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993, 11-12.

Kadınlar perdenin arkasında (oturuyor), erkekler ise perdenin önünde (oturuyordu). Hükümdarımızın en soylu ve en yüksek doğasının emirlerine uygun olarak her biri eski büyük şahsiyetlerin ve kralların hikâyelerini anlattı ve farklı ülkelerin harikaları ve eski eserleri hakkında konuştu. Kısacası, hükümdarın gece yarısına kadar gündüz ve gece saatleri bu şekilde geçti ve (böylece) hayatın ve egemenliğin hakkını verdi (yani vaktini böyle geçirdi). (Benim) oğluma olan baba sevgim, kaleminden (yani yalandan) değil, kalpten (yani gerçek ve samimi) olduğu için, (sevgili) oğluma neyin iyi ve değerli olduğunu yazmak ve bildirmek zorunda kaldım. Bu sefer aklıma gelenleri kaleme aldım. Beni bağışlayın. ”²¹

3. Şah Cihan'ın Yöneticiliği ve Kişisel Özellikleri

Evrengizib, mektuplarında Şah Cihan'ın yöneticiliği, halk nazarındaki yeri ve kişisel özelliklerine dair de geniş anlatılarda bulunmuştur. 1704 tarihli bir mektubunda Şah Cihan dönemindeki devlet bürokrasisinin ehil memurlardan oluşmasına rağmen babasının yeni bir göreve memur tayin edeceği zaman ne kadar titiz davrandığını belirtmiş, kendi döneminde böylesi sadık hizmetkarların azlığından yakınmış ve şu ifadelerle yer vermiştir:

“Hükümdarımız (Şah Cihan) zamanında birçok cesur ve sadık hizmetkâr, iyi huylu memurlar ve yetenekli sekreterler ortaya çıktı. Bu kadar sadık hizmetkârı olmasına rağmen hükümdarımız, mukaddes kişiliği ile (devlet) işlerine çok dikkatli baktı. Hatırlıyorum, hükümdarımız Murad Bahş'ı atalarımızın vilayetlerini fethetmek için Belh'e gönderdiğinde bir ordu kütük memuru aranıyordu. Bu görev için çalışan veya işsiz (devlette) yirmi kişi başvurdu. Şimdi Bengal bakanlığı için gerçek ve yetenekli bir adam istiyorum ama bulamıyorum. Yararlı adamların nadirliği için vah! vah!”²²

Evrengizib oğluna yazdığı başka bir mektupta ise Şah Cihan'ın bu yönüyle ilgili şu öğüt verici olayı anlatmıştır:

“Asil oğul, bir gün hükümdar (Şah Cihan) hüzünlü bir ruh hali içinde “Gusülhane”ye²³ girdi. Sadullah Han ve Ali Merdan Han, güçlü zihninin (yani dikkatinin) dağılmasının nedenini sordu. Hükümdarımız, “Sivil ve maliye memurlarından bazıları öldü. Bu kadar önemli işleri üstlenecek diğer saygın kişiler hemen bulunmuyor. Düzenin bozulacağı düşüncesiyle içim rahat değil” dedi. Kılıç Han şöyle söyledi, “Daimî egemenliğin önemli işlerinin esenliği, mübarek kişiliğinizin himayesine bağlıdır. Köleniz kısa zamanda beş hizmetkârını imparatorlukta yüksek mevkilere, vilayetlerde hizmete ve işlerin yönetimine uygun olacak şekilde yetiştirdi.”

Bu sözleri işitince, Kılıç Han'a görünüş ve karakter açısından teftiş edilmek üzere akşam beş hizmetçiyi huzuruna getirmesini emreden hükümdarımızın asil yüzü sevinçle parladı. (Hükümdarımız daha sonra şunu belirtti), “İşlerin (kişinin) arzularına göre yapılması ne kadar hoş!” Kılıç Han, hükümdarımızın huzuruna (beş hizmetçisiyle birlikte) tam olarak belirlenen zamanda geldi. Hükümdarımızın en mukaddes hizmetinde (bulunma) talihini elde ettikten sonra (imparatora), (beş hizmetkârın) iyi karakteri ve yeteneği hakkında bilgiler verdi. Her biri dünyanın efendisinin (yani Şah Cihan) lütfu ve takdiriyle onurlandırıldı ve emrinde hizmet etmesi için değerli ve kişisel (soylu olmayan) bir görev ve yardımcılar verildi. Hükümdarımız, yukarıda adı geçen Han'a da özel lütuflarda bulundu. Kendisine kişisel bir “Yek-Hezârî”²⁴ unvanı ve ek olarak iki yüz süvari verildi. Hükümdarımız, (dize) “Sen (Han) mutlu ol, çünkü beni mutlu ettin” dedi. Kabiliyetli Han, isteğinin (Şah Cihan tarafından) kabulüne ve cömert efendinin (yani Şah Cihan'ın) lütuflarına minnettar olarak hak edene bin “Möhür”²⁵ sadaka verdi.”²⁶

²¹ İnayetullah Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, çev. Jamshid H. Bilimoria, (Bombay: Cherag Printing Press, 1908), 14-19.

²² Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 38-40.

²³ Bâbürlü padişahlarının kıdemli idarecileri ile gizli görüşmeler yaptığı şahsi hamamı.

²⁴ Bâbürlüler zamanında şehzadelere verilen ve Ekber tarafından başlatılan (verilen) askeri bir unvan. Bu unvan altı bin askeri komuta eden imparatorluk ailesine mensup üyeye verildi. 6000'den 10000'e kadar askeri komuta eden prenslere “şes-hezârî”, “heft-hezârî”, “deh-hezârî” vb. deniyordu. 5000 veya 5000'den az kişilik bir orduya komuta edenler, yani 1000'den 5000'e kadar, “penc-hezârî” ve “çahâr-hezârî” olarak adlandırıldı. Bu son unvanlar asillere ve soylulara verildi. (ç.n.)

²⁵ Ekber zamanına ait, yaklaşık 15 Rupi değerinde yuvarlak bir altın sikke. (ç.n.)

²⁶ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 49-50.

Bâbürlüler'in Hindistan'ı aldıktan sonra burada tutunmaları ve asırlarca hüküm sürmelerinin en önemli etkenlerinden biri de hiç şüphesiz imparatorların halk nazarında sevilen ve saygı duyulan kimseler olmasından kaynaklanmıştır. Zira dönemin nüfus tahminlerine göre yaklaşık 100-150 milyonluk kalabalık ve farklı inançlara mensup karmaşık bir toplumu idare etmenin hoşgörü üzerine kurulmuş bir devlet politikası dışında yalnızca askeri güç ile sağlanması uzun vadede pek mümkün olamazdı. Bu bağlamda Evrengzib de babası Şah Cihan'ın saltanatı sırasında tebaası tarafından ne derece sevilip saygı gördüğünü mektuplarının birinde şu sözlerle dile getirmiştir:

“Hükümdarımızın (Şah Cihan) saltanatı sırasında, bir kişi imparatorluk alayı geçerken yüksek sesle şöyle bağırdı: “Bu uğurlu vakit, iyi amellerin bir bütünüdür. Adil hükümdar ve en büyük vekil (hükümdar) dürüst sekreterlere sahip olmak için can atıyor. Halkımız iyi ve güvenli durumda. (Sizin) en mukaddes şahsınıza verilen ilâhî lütuf için (Allah'a) şükretmek üzerime bir vazifedir.” Bu sözleri duyan hükümdarımız, alayın bir süre durmasını emretti, uzaktan özel görevlileri çağırdı ve adamı onurlandırmak için ellerini kaldırdı; sonra ona bir şeref cübbesi takdim etti. O sırada Sadullah Han hükümdarımıza şöyle dedi: “Bir insanın hayatının ihtiyaçları, arzuları oranındadır ve arzuları, iyi doğasıyla orantılıdır.”²⁷

Evrengzib, oğlu Muhammed Azam Şah'a yazdığı bir mektubunda Şah Cihan'ın karakteristik özelliklerine dair de bilgiler vermiş ve bu özelliklerini bizzat onun günlüğünde görüp okuduklarından olduğu gibi alıntıyla şöyle aktarmıştır:

“Asil ve sevgili oğlum, hükümdarımızın (yani Şah Cihan'ın) günlüğündeki bazı pasajları görmek beni memnun etti. Sana olan sevgimden ve ben de onlardan tek başıma faydalanmayı istemediğimden sevgili oğluma yazdım. (Ayrıntılar aşağıdaki gibidir). “Bu ve sonraki dünya için şu bazı ameller en iyisidir: Kötü bir adamı hoş görmemek, arzusunu yerine getirmeyerek bir adamı hayal kırıklığına uğratmamak, iyi mizaca sahip bir adama eziyet etmemek, aşırı ihtiyaca rağmen dilenmemek, insanlarla arkadaşlık etmek, dindar olmak, layık ve yetenekli olanı aramak, aptallarla arkadaşlıktan kaçınmak, hak edene onlar istemeden önce elinizden geldiğince vermek, bilginleri onurlandırmak, vaktini adaletle (veya işte) geçirmek, günahkârların öğretilerine kulak asmamak, sadık hizmetçilerin durumundan habersiz olmamak, bu dünyaya yabancı olan evliyaların dostluğundan faydalanmak, işlere iyilik edenleri teşvik etmek.”²⁸

4. Evrengzib'in Şah Cihan'a Karşı Tutumu

Bâbür imparatorları arasında sıra dışı ve radikal yöneticiliği ile tanınan Evrengzib (Ek-4), mektuplarında kardeşlerine karşı küçük düşürücü ifadeler kullanırken, babası Şah Cihan'a genellikle nazik ifadeler kullanmış, alçakgönüllü bir tutum sergilemiştir. Ancak Evrengzib'in özellikle saltanatı sırasında yazdığı mektupları incelediğinde babasına karşı da zaman zaman sert bir üslup takındığı görülmektedir.

Şehzadelik döneminde (1618-1658) yazdığı mektuplarında tahta aday kardeşler arasında en büyük rakibi Dara Şükûh'u “dost olmayan, düşman kardeş”²⁹ diye nitelendiren Evrengzib, diğerlerini ise, “Şüca'nın cömertlik dışında hiçbir niteliği yoktur. Murad Bahş'ın hiçbir erdemi yok. Sürekli yeme-içme ile meşguldür ve şaraba düşkündür”³⁰ sözleriyle tanımlamıştır. Bu dönemde kardeşlerinin aksine babası Şah Cihan'a karşı mütevazî bir dil kullanan Evrengzib, ona hitaben kaleme aldığı mektuplarına genellikle “Tanrı'nın Gölgesi Majestelerine!”³¹ ifadesiyle başlamış ve oğullarına da büyükbabalarına karşı saygıda kusur etmemeleri gerektiğini tavsiye etmiştir.³²

Evrengzib saltanat döneminde (1658-1707) kaleme aldığı mektupların bazılarında ise kendisini, taht uğruna babası ve erkek kardeşleriyle olan mücadelesini unutmış gibi göstermiş, örneğin başvekilî Esed Han'a yazdığı bir mektubunda şöyle demiştir, “Dünya, çekişmeye degecek bir mülk değildir (yani

²⁷ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 52-53.

²⁸ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 44.

²⁹ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 7-9.

³⁰ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 55-57.

³¹ Kabil Han, *Âdâb-ı Alemgiri*, çev. Vincent John Adams Flynn, (Avustralya: Australian National University, 1974) 177.

³² Hamidüddin Han Bahadur, *Ahkâm-ı Alemgiri*, çev. Jadunath Sarkar, (Kalküta: Harrison Road, 1917) 56.

bir başkasıyla dünyaya sahip olmak için çekişmemelidir, çünkü insan öbür dünyaya, dünyadan hiçbir şeyi olmadan, eli boş gitmek zorundadır.”³³ Evrengzib'in bu yaklaşımına başka bir örneğe ise 1703 tarihli şu mektubunda rastlıyoruz:

“Size benden son bir tavsiye olarak söylüyorum ki, savaş ateşini yakarak imparatorluğu sefalet sürükleyen, hayatlarını acı içinde geçiren ve tövbe ile ölen birçok hırslı adam var. Bu adamlardan biri de görkemli Dara'ydı. Hükümdarımızın (Şah Cihan) tavsiyesini dinlemiş olsaydı, sefalet ve talihsizlikle karşılaşmayacaktı. Sefalet çekmesi haktı (çünkü Şah Cihan'ın tavsiyesine kulak asmadı). Hırs insana bir süre huzur verse de (sonsuz kadar) huzursuz eder. Allah'ım! Muhammed'in yolundan gidenlerin halini daha iyi yap ve onlara bu dünyada ve ahirette merhamet eyle.”³⁴

Saltanatı sırasında yazdığı mektuplarında şehzadelik dönemine nazaran babası Şah Cihan'ı eleştiren ifadeler de kullanan Evrengzib, bu eleştirileri genellikle kardeşleri üzerinden dile getirmiştir. Örneğin Şah Cihan döneminde yaşanan olumsuzlukların müsebbibi olarak yine onu gösteren Evrengzib, babasının, “düşman” olarak tanımladığı kardeşi Dara ile iyi geçinmesini tavsiye etmesine³⁵ rağmen bir mektubunda, “Babam Şah Cihan'ı tatmin etmeme gerek yoktu, çünkü o Hinduların ve yogilerin arkadaşlığıyla kâfir olan Dara Şükûh'a bağlıydı.”³⁶ demiş, bir başka mektubunda ise, “Merhum İmparator Şah Cihan, oğullarına karşı o kadar umursamazlık ve ihmal gösterdi ki, işler alt üst oldu.”³⁷ ifadelerini kullanarak bütün sorumluluğu babasına yıkmıştır. Evrengzib, sosyolojik konularda ise babası ve kendi dönemiyle gelecek zamanı kıyaslayan pek çok hususa değinmiş, şehzadeligi sırasında ilim sahibi bir zatın şu sözlerini hatırlatarak Şah Cihan'ın sağladığı toplumsal düzeni gıpta ile yad etmiştir:

“Eski zamanlarda büyük bir zat, gelecek zamanlardan şikâyet etmeye başladı. Bu büyük zat, şimdiki zamana (Allah'a) şükretmeliyiz, çok şükretmeliyiz; çünkü (Şah Cihan'ın zamanında) insanın rızkından, canından ve malından endişesi yoktu. (Kişinin) dininde ve inancında gevşeme korkusu yoktu. Gelecekte, insanlığın niyetleri değişecek ve şiddetli zulümler yaşanacaktır. Adalet ve şükür tamamen ortadan kalkacak. Şehirlerin idarecileri ve koruyucuları alenen (insanları) talanla meşgul olacaklardır. (Gelecek) zamanın hükümdarları mazlumların hakkını vermeyecektir. Soylular, birbirlerinin (karşılıklı) menfaati için zorbaları desteklemeye çalışacaklardır. (İnsanların) hakları hiçe sayılacak ve ayaklar altında çiğnenecektir. Eşler cesaret gösterecek, kızlar ise bakanlıklarla onurlandırılacak. Erdemli insanlar, cesaretlerinin kırılması ve takdir edilmemesi nedeniyle işlerin iyileştirilmesine yardım etmekten kasten kaçınacaklardır. Değerli memurlar, görevlerinden ayrılmalarına rağmen (baskıdan dolayı) güvende olmayacaklardır. Devlet işlerini budalalar ve tecrübesizler yönetecek. Oğullar babalarına eziyet edecekler ve babaların oğullarına baba sevgisi olmayacak. Salih zevceler, müsrif kocalarının sefahatlerine ve huysuzluklarına ağlayacaklardır. Vaktinde yağmur yağmayacak. Valiler, bencil uğursuz doğaları sayesinde tahılın daha pahalıya satılmasına neden olacaklar. Yöneticilerin zulmünden ülkeler harap olacak. Halkın kadınları, soyluların ve büyük adamların evlerinde açıkça yaşayacaktır. Erkekler, kadın kılıfına girmekten hoşlanacaklardır (yani korkak olduklarını göstereceklerdir)” dedi.³⁸

SONUÇ

Hindistan'da varlık gösteren Müslüman Türk yöneticilerin Arap, Türk ve Fars'ın geleneksel tarih yazımı ve kültürel mirasını tüm Hint alt kıtasına taşıdıklarını ortaya çıkarılan ve günümüze kadar ulaşan tarihî kaynaklardan biliyoruz. Müslüman Hint tarihçilerin eserleri, Müslüman yazarların Hindistan dışındaki yazılarıyla, olayların amaçları doğrultusunda planlama ve ayrıca dilin süslenmesi bakımından oldukça benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Müslüman Hint tarihçilerin kaleme aldığı eserlerde, Hindu kültürü ve sosyal yaşantısına az rastlandığı, öte yandan Hindistan'da İslam tarihi yazılarının geleneksel olarak diğer Müslüman yazarların eğilimlerini takip ederek başladığı, ancak bazı tarihçilerin

³³ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 110.

³⁴ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 95-96.

³⁵ Han, *Âdâb-ı Alemgiri*, 34.

³⁶ Bahadur, *Ahkâm-ı Alemgiri*, 41.

³⁷ Bahadur, *Ahkâm-ı Alemgiri*, 45-47.

³⁸ Han, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, 57-58.

daha sonra bunu değiştirdiğini söyleyebiliriz. Hindistan'da tarih yazıcılığı, Türklerin Hindistan'a gelmesinin ardından tarihî olayların yazılmasıyla belirmeye başlamış; çok sayıda tarihî eserin yazılmasıyla da gelişmiştir. Bu bağlamda Bâbürlüler dönemi (1526-1858) tarihçiliğinin en baskın özelliği, XVIII. yüzyıla kadar hükümdarlar tarafından atanan resmî tarihçilerin tarih yazma geleneğidir. Resmî kayıtların dikkatli bir şekilde tutulduğu söz konusu dönemin göze çarpan bir diğer özelliğinin hükümdarların otobiyografilerini bizzat kendilerinin kaleme alması ve mektuplarında döneme dair ayrıntılı bilgilere yer vermiş olmalarıdır.

Bâbürlüler, otobiyografi, şiir koleksiyonları, etik incelemeler, mektuplar, teknik nesir ve yönetim kılavuzları konuşma söylemleri ve tavsiye literatürü, biyografik sözlükler ve siyasi tarih yazımıyla birlikte zengin bir literatüre dayalı külliyyat oluşturulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda hükümdarların tebaasına karşı sorumluluk duygusu, sadakat ve gelecek nesillere tarihi aktarma bilinci ve isteği, tarihsel çalışmanın önemli bir nedeni olarak sıralanabilir. Diğer yandan genellikle hükümdarlar veya sarayda görevli tarihçiler, hükümdarın adıyla başlayan ve *nâme* ile biten, onlara adanmış önemli eserler yazmış veya derlemişlerdir.

Bâbürlülerin altıncı ve son büyük hükümdarı Âlemgîr Evrengiz'in oğulları, torunları ve devlet adamlarına yazdığı mektuplarından oluşan Ruk'ât-ı Âlemgîri, Âdâb-ı Âlemgîri ve Ahkâm-ı Âlemgîri adlı koleksiyonları da önem arz etmektedir. Bâbürlüler özelinde bir bütün olarak Türk tarihini değerlendirecek olursak, devlet yönetimini üstlenen kadroların kendilerinden sonraki nesillere tarihî olayları aktarma görevi üstlendikleri görülmektedir.

Evrengiz şehzadeliği sırasında her ne kadar babasının veliahtlık için ilk gözdesi olmasa da stratejik dehasıyla kardeşlerine üstün gelmiş ve neticede Bâbürlü tahtının yeni sahibi olmuştur. Çocukluğundan itibaren başta Dara Şükûh olmak üzere kardeşleriyle olan çekişmeleri, daha sonraki süreçte babasına karşı tutumunun zaman zaman değişmesine de etki etmiş, hatta onu esir etmekten imtina etmemiştir. Mektuplarına bakıldığında babası ve aynı zamanda selefi olan Şah Cihan'a eleştirilerini de yine kardeşleri üzerinden yöneltmiştir. Bütün bunların dışında Evrengiz'in mektuplarında babası Şah Cihan'a dair uzun anlatılarda bulunmuş olması gerek Şah Cihan gerekse kendi dönemleri hakkında bizlere pek çok açıdan bilgiler sağlamaktadır. Bu husustan hareketle Evrengiz'in mektuplarından yola çıkarak Şah Cihan'ın günlük yaşantısından yöneticiliğine ve Evrengiz'in kendisine karşı tutumuna kadar farklı yönlerini birinci ağızdan vermeye çalıştığımız bu çalışmada, baba-oğul ve halef-selef ilişkilerini de farklı bir perspektiften ele almış olduk.

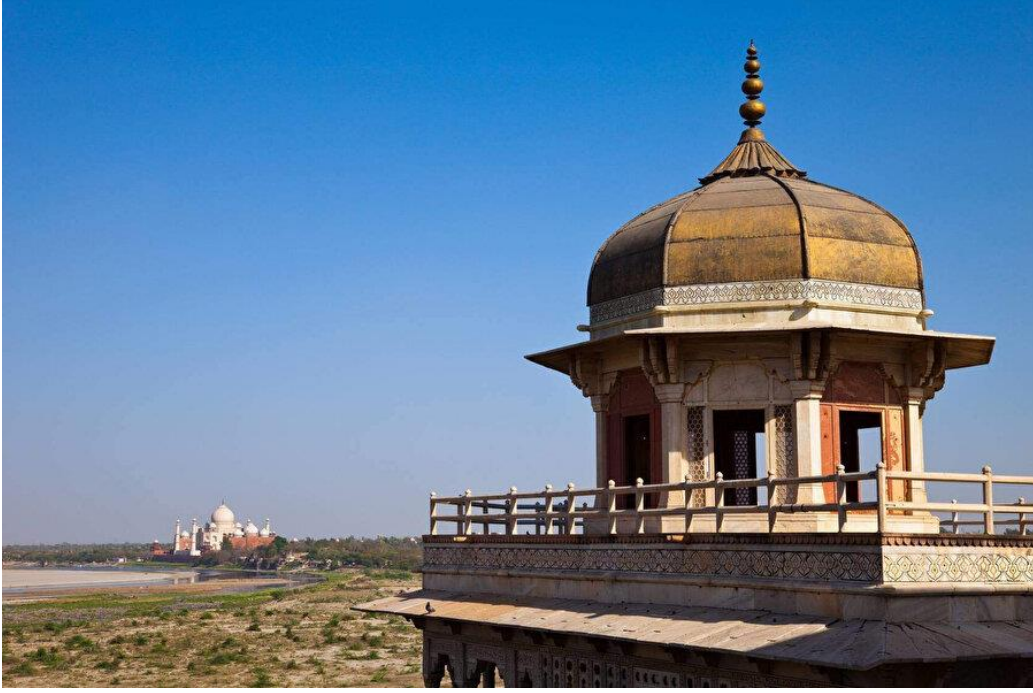
EKLER

Ek 1: Şah Cihan

Ek 2: Tac Mahal-Agra

Ek 3: Tac Mahal ve Agra Kalesinden Bir Kesit

Ek 4: Evrengiz Alemgir Şah'ı Gösteren Bir Gravür

KAYNAKÇA

- Âftâbecî, Ceher. *Tezkiretü'l-vâkı'ât: Private Memoirs of the Moghul Emperor Humâyûn*, çev. Charles Stewart. London: Cambridge University Press, 1832.
- Allâmî, Ebul Fazl. *The Âîn-i Akbarî*, çev. Henry Sullivan Jarret ve Henry Blochmann, Delhi: Low Price Publication, 2011.
- Allâmî, Ebul Fazl. *The Akbarnama*, çev. Henry Beveridge, Kalküta: The Asiatic Society, 1907.
- Bâbü, Zahirüddin Muhammed Bâbü. *Bâbürnâme*, çev. R. Rahmeti Arat, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970.
- Bahadur, Hamidüddin Han. *Ahkâm-ı Âlemgiri*, çev. Jadunath Sarkar, Kalküta: Harrison Road Press, 1917.
- Barthold, V. V. *Moğol İstilası Devrine Kadar Türkistan*, çev. Seniha Sami Moralı, haz. Gülnar Kara, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Bayur, Y. Hikmet. *Hindistan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Duğlat, Mirza Haydar. *Tarih-i Reşidî*, çev. Osman Karatay, İstanbul: Selenge Yayınevi, 2019.
- Faruqui, Munis D. *Princes of The Mughal Empire, 1504-1719*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Fisher, Michael H. *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır, İstanbul: Kronik Yayıncılık, 2020.
- Guignes, Joseph. *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Gülbeden. *Hümâyunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, haz. Eymen Manyas, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Han, Hafi. *Müntehab'ül Lübab*, ed. John Dowson, Kalküta: Susil Gupta (India) Ltd., 1877.
- Han, İnyetullah. *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, çev. Jamshid H. Bilimoria, Bombay: Cherag Printing Press, 1908.
- Han, Kabil. *Âdâb-ı Âlemgiri*, çev. Vincent John Adams Flynn, Avustralya: Australian National University, 1974.
- Hunter, William Wilson. *A Brief History of the Indian Peoples*, Oxford: Oxford Clarendon Press, 1893.
- Lahori, Abdülhamîd. *Padişahname*, ed. M. Kabiruddin Ahmad-M. Abdur Rahim, Kalküta: College Press, 1867.
- Lane Poole, E. Stanley. *Ruler of India Aurangzib*, England: Oxford Clarendon Press, 1893.
- Levin, K. Antonava ve G. Bongard, G. Kotovsky, *A History of India*, Moskova: Progress Publishers, 1979.
- Meral, Vedat. "Bâbü İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve 'Gazi' Padişahlar", *Mavi Atlas*, C.XI, S.I, (2023): 54-62.
- Merçil, Erdoğan. *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2021.
- Nizami, Khalıq Ahmad. "Evrengzib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XI, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1995, 537-539.

- Özcan, Azmi. “Câgîr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.VII, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, 11-12.
- Özcan, Azmi. “Şah Cihan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkez, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, 251-252.
- Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Prasad, Ishwari. *The Life and Times of Humāyūn*, Kalküta: Orient Longmans, 1955.
- Ray, Sukumar. *Humāyūn in Persia*, Kalküta: Royal Asiatic Society of Bengal, 1948.
- Reis, Seydi Ali. *Mir'ât-ı Memâlik*, İstanbul: Tür Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Richards, John F. *Bâbü Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, çev. Yasin Tekin, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Rothermund, Dietmar. *Hindistan Tarihi: Orta Çağ'dan Günümüze*, çev. Nurettin Demir, İstanbul: Runik Kitap, 2021.
- Roux, Jean Paul. *Büyük Moğolların Tarihi: Bâbü*, çev. Lale Arslan Özcan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.
- Roux, Jean Paul. *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan Özcan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013.
- Stein, Burton. *Hindistan Tarihi*, çev. Müfit Günay), İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2015.
- Şahin, H. Hilal. “Ekber Şah'ın Sosyo-Kültürel ve Dinî Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. VIII, S.XXII, (2015): 113-133.
- Şahin, H. Hilal. *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Dini İlahi'si*, İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020.
- Şahin, H. Hilal. “Babürnameye Göre Babürlülerin Kimliği.”, Zahiriddin Muhammed Babür'ün Fikri Mirası ve Bugünü, Uluslararası Bilimsel ve Uygulamalı Konferansı'nda bildiri olarak sunulmuştur, Moskova, Rusya, Mart 2020.
- Truschke, Audrey. *Aurangzeb: The Life And Legacy of India's Most Controversial King*, California: Stanford University Press, 2017.